

problemi

Dimitrije Dimitrijević

HEZIHAM KAO EKUMENSKI PROBLEM U SVETLOSTI PRAVOSLAVLJA S OBZIROM NA SVETOSAVLJE

Svetosavlje

U srpskoj nauci hezihazam se obraduje i sa ekumenskog aspekta i obično mu se pridaje negativno značenje. Uzima se u obzir da je u hezihastičkom sporu, — koji je prvobitno bio na pravom putu ka istini, ukoliko je išao za tim da se dođe po spornom pitanju do istine Otkrovenja, sadržane u Svetom pismu i Predanju, pa je potom prešao na kolosek nauke i filozofije i najzad izazvao konflikt između Istoka i Zapada, Pravoslavne i Rimokatoličke crkve — hezihazam upotrebljen kao moćno oružje protiv katolicizma, pa je profesor Beogradskog univerziteta Miloje Vasić našao razloga da tvrdi kako je i sveti Sava, kao izraziti antikatolik, prihvatio hezihazam da bi se uspešno borio protiv katolicizma u Srpskoj crkvi. Stoga je on, kako kaže Vasić, Srpsku crkvu kao i njeno monaštvo organizovao na principima hezihazma i od samog osnivanja usmerio ih da deluju antikatolički, da bi se odbranili od najeze katolicizma. U tom smislu Vasić kaže: »Sveti Sava je, kao monah, pošao hezihastičkim pravcem i na principima hezihazma on je osnovao Srpsku crkvu. Teško je naći drugu koju tačku, u kojoj bi se tako snažno i tako jasno, kao u hezihazmu, ogledala i isticala razlika između Katoličke i Pravoslavne crkve. Stoga se ne treba čuditi što je sveti Sava, ulazeći u otvorenu borbu protiv Katoličanstva, uzeo za osnovicu Srpske crkve baš principe hezihazma, koji je, i docnije, posle Lionske unije, prihvaćen i u Srpskoj crkvi i u Grčkoj crkvi, kao najpouzdanije i najbolje sredstvo u borbi protiv Katoličanstva.«¹

Drugi je profesor Beogradskog univerziteta, Nikola Radojčić, nasuprot Vasiću s kojim direktno nije polemisao, postavio tezu da je sveti Sa-

¹ MILOJE VASIC, *Žiča i Lazarica*, Beograd 1947, br. 1. str. 25—28.

va osnivač posebnog »tipa srpskog monaštva« ili »srpskog monaškog tipa«, koji se razlikuje i od pravoslavnog monaštva, koje je, uglavnom, kontemplativno, i od rimokatoličkog, koje se posvetovnjačilo, baveći se svetskim problemima i poslovima. Suštinu novoga monaškog tipa čini, po Radojčiću, to što je ovo monaštvo prihvatilo postojeće pravoslavno monaštvo kao način života kojim se stiču znanja, iskustva, energije i sposobnosti, ali ne prihvata njegovo odbacivanje sveta i svega što je u svetu svetско i staranje isključivo i prvenstveno o svom ličnom spasenju. Novo monaštvo se kreće društvenom dimenzijom kao glavnim regulatorom svoga života i cilj monaštva nalazi u radu za dobro i spas svoga naroda i svoga otačastva, i tek u drugom planu i u zavisnosti od prvog za svoje lično spasenje. Tip srpskog monaštva u ovom smislu Radojčić definiše na dva, u stvari, istovetna načina, ali različita po broju upotrebljenih reči. Tako sasvim kratka definicija, stasvljena od reči Bogorodice, koja se Savi javila u snu u časovima najveće nedoumice da li da ostane veran svom eremitskom načinu života ili da se vrati u Srbiju i deluje kao arhiepiskop Srpske crkve, glasi: »Idi na delo« (Teodosije 135, Domentijan, drukčije, 226). Eto, u tome je jezgra srpskog monaštva — idi na delo. Objašnjenje ove jezgre nalazi se u ovoj definiciji: Sava je, »još zagledan u istočnjački pustinožiteljski ideal monaštva, izrađivao srpski monaški tip s ovim osobinama — skupljati znanje i snagu u pustinožiteljskoj usamljenosti, ali ne zadržati se na tome samo sebe i svoga spasenja radi, nego sve stečeno znanje, celu stečenu veštinu i vaskoliku nagomilanu snagu upotrebiti za dobro svoje Crkve, svog naroda i svoga otačastva«. Prema tome, cilj srpskog monaštva nije život u tihovanju (7jo-ux²) nego život u radu za dobro svog naroda i svoga otačastva.²

Uz profesora Radojčića, treba ukazati i na profesora Solunskog univerziteta Antuna-Emila Tahiaosa, koji je dao odličan doprinos u rešavanju problema koji nas interesuje. Naime, on se bavio pitanjem srpskog monaštva svetog Save i hezihastičke atoske tradicije i njihovoga međusobnog odnosa, rešivši ga potpuno protivno Vasićevom stavu, tvrdeći da se u delima svetog Save, naročito u njegovim tipicima koji su najmerodavniji za rešavanje našeg problema, ne nalazi baš ništa što bi moglo Vasiću da da za pravo, naime, da je sam sveti Sava bio hezihasta i da je na hezihastičkim principima zasnovao i Srpsku crkvu i njeno monaštvo. Nasuprot tome, Tahiaos argumentovano tvrdi da je sveti Sava, mada nije bio inicijator monaštva kod Srba, ipak ličnost koja je odigrala prvoizrazrednu ulogu u razvitku srpskog monaštva i konsolidaciji konkretnih izraza i iskustva ovog monaštva. Tako je srpsko monaštvo, bez preterivanja, primilo svoj sopstveni karakter, koji se sastoji od jedne sasvim posebne tradicije koja se javlja početkom XIII veka i održava sve do današnjih dana. Sveti je Sava srpsko monaštvo izgradio na temelju svog bogatog iskustva sakupljenog širom pravoslavnog monaškog sveta i ono je dobilo jedinstven karak-

² NIKOLA RADOJČIĆ, »Dužnosti nauke prema Svetom Savi« u *Glasnik, Službeni list srpske pravoslavne crkve*, 1947, br 1, str. 25—28.

ter blagodareći tome što mu je sveti Sava »utisnuo pečat svoje sjajne ličnosti«.³

Prema tome, budući da sveti Sava nije bio ni za trunku hezihasta, nije mogao da hezihazam upotrebljava u otvorenoj borbi protiv katoličanstva, niti je zbog netolerancije prema katoličanstvu mogao da postane hezihasta. Teza da je sveti Sava bio borbeni neprijatelj katoličanstva obično se zasniva na činjenici što je on, posle dobijanja kraljevske krune iz Rima kojom je krunisan njegov brat Stevan, pa je nazvan Prvovenčani, napustio Srbiju i vratio se na Svetu goru. Veoma poznati istoričari, kao što su npr. S. Stanojević, Ćorović i Radonjić, tvrde da je sveti Sava učinio ovaj korak zato što se nije slagao sa politikom svoga brata Stevana prema Rimu. Pritom se međutim ne vodi računa o tome da je kruna dobivena iz Rima upravo Savinim neposrednim zalaganjem.⁴ Ovaj Savin odlazak na Svetu goru svakako tačno interpretira profesor Beogradskog univerziteta, teolog, koji kaže da se sveti Sava posle krunisanja svoga brata kraljevskom krunom uputio u Svetu goru da bi odatle pripremio sve što je potrebno da Srpska crkva dobije autokefalnost koju je uskoro posle krunisanja 1217. i dobila god. 1219.⁵ Stoga istoričar Đoko Slijepčević s pravom kaže: »Gornje objašnjenje uzroka odlaska Svetog Save u Svetu Goru odstupa od kazivanja naših domaćih izvora o tome. Ovi izvori, isto tako, ne potkrepljuju da je Sveti Sava, i pored svoga dubokog i čistog pravoslavlja, bio nošen mržnjom protiv katolicizma. Iako je sporno autorstvo poslanice, koju je episkop Metodije odneo papi u Rim, a koju navodi Domentijan, sam fakt veza Stevana Prvovenčanog i Svetog Save sa Rimom nije sporan.«⁶

S obzirom na razloge koji se navode da bi se objasnilo zašto je sveti Sava bio izričito antikatolički nastrojen, trebalo bi uzeti u obzir posebno istoričara S. Stanojevića, koji kaže »da je Sveti Sava ljut otišao iz Srbije, jer, tobože, nije mario za katoličku crkvu, a sve ono što je video i preživeo kad su Latini i katolički sveštenici prodrli u Svetu Goru i hteli da je pokore i da je primoraju na priznanje papske vlasti, ulilo mu je odvratnost, strah i nepovjerenje prema katoličkoj crkvi i njezinim predstavnicima, i načinilo ga je odlučnim neprijateljem pape i katoličke vere».

Dakle, S. Stanojević sa vrlo uskog gledišta pokušava da objasni Savin, tobože, antikatolički stav. Nije samo ono što je Sava doživeo na Svetoj Gori moglo da ga načini izrazitim antikatolikom. Jer ceo Savin život i rad pada u eru krstaških ratova. Tako, kaže Božidar Kovačević, »za vreme njegovog zemaljskog života bilo ih je četiri: drugi krstaški rat događa se u dane njegovog rođenja (1174–1179); treći kad je pošao u Svetu Go-

³ ANTOINE-EMIL TACHIAOS, »Le monachisme serbe de Saint Sava et la Tradition hesvchaste athonite«, u *Hilandarski zbornik* 1, Beograd 1966, str. 83 si.

⁴ STANOJE STANOJEVIĆ, *Sveti Sava*, Beograd 1935, str. 42; VLADIMIR ĐORĐEVIĆ, »Sveti Sava«, u *Narodna enciklopedija SHS*, knji. I, str. 5; JOVAN RADONIĆ, »Sveti Sava« u *Slike iz istorije književnosti*, str. 43.

⁵ STEVAN DIMITRIJEVIĆ, »Sveti Sava kao narodni učitelj« u *Bratstvo društva Svetog Save*, XXVIII, str. 95.

⁶ ĐOKO SLIJEPCÉVIĆ, *Srpska pravoslavna crkva*, Minhen 1962, str. 74.

ru (1189—1193); četvrti kad su mu se braća otimala oko prestóla (1202—1204), a krstaši osnovali Latinsko carstvo (1204—1261); peti (1228—1229) kad je prvi put išao u Jerusalim«. ⁷ Sava je rođen 1125, a otišao je na Svetu goru 1192.

Kako je Sveti Sava rastao na dvoru svoga oca, velikog župana Stevana Nemanje i učestvovao u državnom životu kao očev savladar, zatim vaspitavan i pripreman da nastavi od oca započeto ali nedovršeno delo koje se ticalo srpskog naroda i u državnom i u crkvenom pogledu, morao je da bude upoznat sa krstaškim nedelima i da se zgraža nad svim onim što je učinjeno protiv Pravoslavne crkve i čovečnosti, kao što su to činili pape i mnogi dobri katolici i pošteni ljudi, o čemu »nam kazuju recito mnoge hronike i zapisi učenika..«. ⁸ Ali, bez obzira na sve to, nema nikakvih dokaza da je sveti Sava dolazio u sukob sa Katoličkom crkvom. Dobijanje kraljevske krune za brata Stevana na njegovu molbu upućuje na to da su njegovi odnosi i odnosi dvora sa Rimom bili dobri. U tom smislu treba tumačiti i njegovo slobodno kretanje po oblastima koje su okupirali krstaši. Tako je Sveti Sava svojim duboko hrišćanskim ponašanjem, koje nije bilo izraz mržnje i netolerancije, u najtežim prilikama za pravoslavlje i njegove nosioce uradio najviše za svoj narod i svoje otačastvo: srpski narod dobio je kraljevinu iz katoličkog Rima i samostalnu crkvu iz pravoslavnog Carigrada, čiji su patrijarh i imperator u to vreme bili u Nikeji.

Uz to, zalaganjem da se veruje i živi u duhu Hristovog Jevanđelja i apostolske propovedi kao i po odlukama vasiljenskih sabora tako je duhovno preporođen srpski narod u religiozno-moralnom pogledu i stvarno mnoštvo »nebeskih ljudi i zemaljskih anđela«, da je ovaj narod time postao »savršen narod«, »Novi Izrailj, carsko sveštenstvo i sveti narod Božji«, čime se sva srpska zemlja ispunila slavom Božjom. Jer sveti Sava »dobro vaspitan od njih (roditelja) i Bogom naučen položi dobar primer svome otačastvu i mnogi u otačastvu njegovu zavoleše Boga, podobeći se njemu, i sa njime posredovaše Hristu od početka i do sada se neprestano javljaju izabrani Bogu, jedan drugoga nadkriľjujući; pozvani od Oca nebeskoga teku u carstvo nebesko, napunjujući zborove svetih, i on pred njima ide silom Hristovom i duhom Ilijinim, i spremi Gospodu savršen narod: jedne svetitelje im učitelje umnih stada, druge javi svakom bogoljublju, treće nauči svakom pravoverju, sazda mnoge manastire, i porodi mnoge zborove dobrovernih crnaca (monaha) Duhom Svetim, i nauči pobožnosti sve po svome otačastvu, i ustroji im velik i prostran put ka Svetoj Gori i u njoj sazda tvrde i velike gradove, ispuni svakim dobrom, i sve predade deci otačastva svoga, da prebivajući u njima satvore dela Božja, i da pretrpevši dobro do konca budu Gospodu Bogu narod savršen«. ⁹

⁷ BOŽIDAR KOVAČEVIĆ, »Sveti Sava između Istoka i Zapada«, u *Sveti Sava. Spomenica povodom osamstogodišnjice rođenja 1175—1975*. Beograd 1977, str. 313.

⁸ Isto, str. 115.

⁹ DOMENTIЈAN, *Život Svetog Save i Svetog Simeona*. (Preveo L. Mirković), Beograd 1938, str. 38.

Stoga ova izlaganja možemo završiti recima Đoke Slijepčevića: »Čini nam se da je, u proceni odnosa prvih Nemanjića prema katolicizmu, Franjo Rački bio i bliži istini i umereniji od pomenute trojice nekada naših vodećih istoričara. Rački je, s pravom, isticao da se odnošaj između rimske stolice i prvih Nemanjića sada obično shvaća sa gledišta, koje je tek za sledeće vekove opravdano.«¹⁰

Kad se zna da sveti Sava uopšte nije bio hezihasta niti je bilo čime pokazao simpatije prema tom mističkom pokretu, pitanje je zašto je on bio nezainteresiran za taj pokret, koji je vodio poreklo od svetog Simeona Novog Bogoslova, a pod uticajem Grigorija Sinaita veoma oživio i imao veliki uticaj na monaštvo Svete gore. Svakako zato što se on držao principa Pravoslavne crkve koje je sam poštovao i nastojao da sa njima upozna i najšire slojeve vernih, slabih u veri i nevernih svojega doba u Srbiji, nastojao je da ih približi svima i učini da ih usvoje i po njima žive. To se naročito jasno vidi iz takozvane njegove propovedi o »pravoj veri«, koju je održao pred masom naroda na državno-crkvenonarodnom saboru u manastiru Ziči, kojom prilikom treba da je krunisan kraljevskom krunom i njegov brat Stevan. Ta propoved sadržavala je odluke vasiljenskih sabora i drugih prvorazrednih dokumenata prave vere. Među njima se nalazi i stav koji govori ne samo o pravoj veri nego i o pravom hrišćanskom životu, o ortodoksiji i ortopraksiji, te se ne može govoriti ni o kakvom savršenstvu čoveka, ako oskudeva bilo u jednom ili drugom. Jer sveti Sava kaže: »I ovo prvo molim vas, dakle, braćo, i čeda, svu našu nadu položivši na Boga, prvo držimo se prave vere Njegove. Jer drugoga osnova, kao što reče apostol, ne može niko položiti, no samo koji položi Duh Sveti (Mat 28, 19) kroz svoje svete apostole i bogonosne oce što je prava vera, koja je kroz sedam svetih vasiljenskih sabora izveštena (objavljena) i propovedana, i posle ovoga na ovom osnovu svete vere treba nam zlato i srebro i drago kamenje, tj. dobra dela izgrađivati. Jer niti je tačnost života bez prave vere ka Bogu, posvećene uspešna, niti nas pravo ispovedanje bez dobrih dela može predstaviti Gospodu; no treba oboje da biva da savršen bude Božji čovek, a ne da nam život hramlje po nedostatku. Jer, vera spašava, kao što reče apostol, ljubavlju delujući« (Gal 5, 6).¹¹

Dakle, sveti Sava, kao pravoslavac u smislu vasiljenskih sabora, nije mogao da bude hezihasta, ali hezihazam nije nikako ni direktno ni indirektno kritikovao, shodno svom potvrđenom principu da samo pozitivno dela. Međutim, jedan od Savinih biografa, Teodosije, učinio je ono što je sveti Sava namerno, iz principijelnih razloga, propustio da učini: imao je razloga da se direktno obračuna sa ekstremnim eremitizmom, u koji je svakako ubrajao i hezihazam, koji je iz ljubavi prema sebi i svom spase-nju zapostavio ljubav prema bližnjima. Jer Teodosije kaže da takozvane monaške vrline — molitva, post i devičanstvo — ne vode spasenju ako se

¹⁰ Đ. SLIJEPČEVIĆ, *nav. d.*, str. 115.

¹¹ DOMENTIJAN, *nav. d.*, str. 128.

uz njih i sa njima ne čine dela ljubavi koja imaju u vidu ne samo duhovne već i telesne potrebe čoveka, koje on naročito naglašava.

Ovaj stav Teodosije teološki zasniva na bazi jevandelske priče o pet mudrih i pet ludih devojaka. Jer o neophodnosti čovekoljublja za spasenje u vezi sa ovom pričom kaže: »Pripovedajući milostinje (Savine), reč odmiče te se zadržasmo, ali je i ovo kazivanje dobro milostivim i bogoljubnim dušama, a uz to je i brz i zgodan put koji k Bogu vodi, koji svakome od nas koji hoće milostinje više vredi od telesne svespaljenice, to jest posta, i više od svake žrtve i molitve.

Dobra je, dakle, čistota i molitva i post, kada se drže u milostinji i pravdi, i kada sijaju pravdom kao biseri na zlatnoj ogrlici.

Jer sramim se bezumlja ludih devojaka, koje sačuvaše bednije devičanstvo a čistoti, molitvi i postu ne dadoše ulja milostinje i zbog toga imajući svetilnik svoj ugašen nemilosrdem pravedno se ne udostojiše da s Hristom ženikom uđu na svadbu i u bračnu ložnicu, u radost i veselje, nego još i drsko uzdajući se u čistotu i post zvahu: 'Gospode, Gospode, otvori nam!' I gle posrami jenja, dostojna krajnjega plača, da ženik radi koga mišljahu da postom čuvaju svoju čistotu i k njemu drsko zvahu da im otvori, On ih se i odriče s kletvom i govori: 'Zaista vam kažem, ne poznajem vas!' Vidite kolikih se radosti lišiše zbog malog. Vidi i opet koliko je milost draga: 'Hodite, reče, blagosloveni Oca mojega, nasledite spremljeno vam carstvo.'

Koliko iznad svih dobrih dela može i hvali se, reče, milostinja na sudu.«¹²

Hezihazam

Hezihazam Savinog vremena, dakle, XIII veka sinajskog pravca, doživio je da bude teološki zasnovan i tako opravdan kad je kalabrijski monah, pravoslavac Varlaam osporio verski značaj spasenja na način kako su se spašavali svetogorski monasi toga pravca na Svetoj gori. Tada, je u odbranu hezihazma ustao učeni teolog i filozof Grigorije Palama, koji je u vezi sa ovom mističkom pojavom razvio čitav teološki sistem koji je hezihazam doveo u vezu sa božanskim energijama koje su i same božanstvene, iako nisu samo Božanstvo. Tako je izbio strahoviti versko-teološki spor koji je Vizantiju podelio u dva tabora koji u međusobnoj borbi nisu uvek birali prigodna sredstva. Bilo je više sabora koji su se bavili tim problemom i zauzimali različite stavove, ali je najzad god. 1351. održan sabor u Carigradu na kome su donete odluke u korist hezihazma kao mistične pojave, zajedno sa teološkom bazom koju je sačinjavala Palamina teologija o božanskim energijama i božanskoj suštini. Odluke su donete na osnovu šest pitanja koja je postavio Kajzer — u šest tačaka koje glase: »Utvrdeno je«, kaže Ostrogorski:

¹² TEODOSIJE, *Život Svetog Save* (preveo L. Mirković), Beograd 1984, str. 69.

»1. da između božanske suštine i božanskih energija postoji ne samo zajedničkost već i razlika;

2. da je Božja energija nestvorena, -kao što je nestvorena i njegova suština;

3. da razlika između nestvorenih božanskih energija i suštine ne polvaci za sobom prihvatanje složenosti u božanstvu;

4. da se reč božanstvo upotrebljava u spisima otaca crkvenih ne samo za suštinu Božju već i za njegova delovanja i energije;

5. da je po učenju crkvenih otaca suština u izvesnom smislu viša od svoga delovanja, i to onako kao što je uzrok viši od posledice;

6. da čovek može da dođe u dodir samo sa božanskom energijom, a ne sa njegovom suštinom, iako su energije nedeljive od suštine«.

Dalje u neposrednoj vezi sa tim kaže Ostrogorski: »Kao potvrda za svaki prihvaćeni stav navedeni su mnogobrojni citati iz spisa crkvenih otaca: Kiril Aleksandriski, Kapadokijci, Dionisije Areopagit, Maksim Ispovednik, Jovan Damaskin, kao i Atanasije Veliki.«¹³

U istom smislu dr Nikolaj u svojoj disertaciji *Josif Vrenije* kaže ovo: »Sabor je na osnovu svetootačkog učenja, čiji je produžetak i razvoj bilo isihastičko bogoslovlje, odgovorio na svako gornje pitanje.« Na taj način palamitsko bogoslovlje je potvrđeno saborski, a sam Grigorije Palama je priznat kao »saglasan svitim bogoslovima... i blagodaću Hristovom, branilac istine bogočašća.«¹⁴

U vezi sa 6. tačkom treba citirati Joanidisove reči kojima komentariše spasenje u smislu palamizma: »A ta realnost čovekovog opštenja u slavi trojičnog Božanstva, u čemu se i sastoji naše spasenje, moguća je samo onda ako se prihvati postojanje nestvorenih i suštastvenih božanskih energija, koje se razlikuju od Božanske suštine. Obožujuće božanske energije se otkrivaju u izvesnom smislu kao 'posrednik' između nepristupačne Božanske suštine i stvorenih bića, tako da njihovo poricanje znači otuđenje tvarnog bića od Boga, i obratno, i dosledno tome poricanje mogućnosti kontakata i opštenja tvarnog bića sa trojičnim Bogom.«¹⁵

Pravoslavlje

Hezihazam kao mistika i doktrina može se posmatrati i obrađivati sa više aspekata, što bi iziskivalo mnogo napora, vremena i prostora. Nas, međutim, hezihazam ne interesuje sa svih aspekata; samo su dve stvari koje nas, uglavnome, interesuju. S jedne strane, interesuje nas da li je Palamina doktrina o božanskim energijama učenje Crkve u smislu dogmata,

¹³ GEORGIJE OSTROGORSKI, *Svetogorski isihazam i njihovi protivnici. O verovanjima i shvatanjima vizantinaca*, Beograd 1970, str. 318.

¹⁴ NIKOLAOS JOANIDIS, *Josif Vrenije. Doktorska disertacija*, neobjavljena. Doktorirao na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu u Beogradu 1980, str. 60.

¹⁵ Na istom mestu.

kao što su dogmati vaseljenskih sabora, ili nemaju takvu važnost. S druge pak strane, interesuje nas da li je Palamino učenje o spasenju tačno: da spasenje nema nikakve veze sa suštinom Božanstva već samo sa božanskim energijama koje su nestvorene i božanske, ali ipak nešto drugo nego sama suština Božanstva.

Smatramo da ćemo najbolje učiniti ako svoj odgovor na ova pitanja povežemo sa odgovorom koji na njih, u stvari, daje savremeni bogoslov, veoma poznat i cenjen kao jedan od najvećih dogmatičara, profesor za dogmatiku Karmiris, koji je u svom delu *Skica pravoslavne katoličke dogmatike* izložio svoje stavove o pitanjima koja nas ovde interesuju.

Ne ulazeći u detalje, potrebno je da se odmah na početku kaže da Karmiris sinodalna akta koja je doneo Sinod u Carigradu god. 1351. o hezihizmu ne ubraja u odluke vaseljenskih sabora. On je u pomenutoj studiji objavio registar u kome su pobrojane razne poslanice, pisma, sinodska akta, veroispovedanja i enciklike, a među njima su pod tačkom 3 »Sinodalna akta Sinoda u Carigradu održanog god. 1351. o hezihizmu«. Dakle, Palamina doktrina o energijama i spasenju i mnogim drugim stvarima ubrojana je u neekumenske stavove, u stavove koji nemaju vrednost vaseljenskih sabora. Šta o svima tim spisima koji se nalaze u pomenutom registru, pa i aktima o hezihizmu, kaže Karmiris, najbolje je da sam posvedoči:

»Svakako je Pravoslavna Katolička crkva, pored onoga što je na vaseljenskim saborima dogmatizirano i nosi karakter simbola, u posedu takođe i kasnijih (tj. sastavljenih posle osmog veka) prostih simboličkih tekstova i knjiga. Ovi nisu ni simboli u starom i starohrišćanskom smislu ni simboličke knjige u rimokatoličkom i protestantskom smislu, već prosti, nesavršeni, pravoslavni dogmatski spisi; oni izražavaju duh epohe u kojoj su sastavljeni, i odbacuju heterodoksije dveju velikih hrišćanskih crkava Zapada, Rimokatoličke i Protestantske. U stvari, nijedan od tih tekstova nije sastavio niti prihvatio ni ekumenski, a ni panortodoksnii sinod, niti oni razvijaju celokupno pravoslavno učenje pozitivno, nepogrešivo i potpuno niti njime izražavaju u svemu zajedničku veru i katoličku svest celokupne Crkve. Stoga nijedan od tih tekstova ne može da se smatra kanonskim simbolom ili kanonskom simboličkom knjigom Pravoslavne crkve. I budući da je to tako, tekstovi koji su u pitanju ne mogu da se iskorisćavaju kao prvorazredni, glavni izvori pravoslavnog dogmatskog učenja, oni mogu da posluže samo kao relativni, pomoćni i drugostepeni izvori, i samo ako i ukoliko se slažu sa učenjem Svetog pisma i starog i pravog pravoslavnog Predanja, pri čemu naročito mora da se obrati pažnja na neznatne heterodoksnne uticaje na njih.«¹⁶

Ove uopštene Karmirisove karakteristične primedbe na tekst Palamine doktrine koje je Sinod u Carigradu proglasio za pravoslavno učenje

" JOHANNES KARMIRIS, *Abriss der dogmatischen Lehre der orthodoxen katholischen Kirche. Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht*, Stuttgart, str. 24–27.

dogmatske prirode, što Karmiris direktno i oštro osporava, daju nam pravo da se specijalno pozabavimo i o, u šestoj tački izloženom, učenju o spasenju. Jer, ako sve što je u registru pobrojano može da bude pogrešno, moguće je da je i ovo učenje pogrešno, ukoliko se ne slaže sa Svetim pismom i Svetim predanjem. Stoga možemo da pristupimo i obradi ovoga problema, za koji smo i ranije pokazali svoje interesovanje. Šta se može reći o spasenju kako se shvata na bazi Palamine doktrine o suštini i energijama u jednom jedinstvenom Božanstvu?

U najkraćim crtama naša primedba na ovo učenje o spasenju sastoji se najpre u tome da je spasenje već stvarnost, i to u Gospodu Isusu Hristu, ukoliko se tiče Njegove čovečanske prirode u hipostatičnom jedinstvu sa Sinom Božjim. Stoga pitanje spasenja ne može niti sme da se rešava na bazi bilo kakve teološko-filozofske spekulacije, pa ni na osnovu Palaminog učenja o Bogu po sebi, o božanskoj suštini i božanskim energijama. Zato je Palamin pristup u rešavanju ovoga, za čoveka bitnog problema pogrešan. Šta spasenje znači za čoveka i u čemu se ono sastoji, može i mora da se iščita iz Hristovog i Hristom izvršenog spasenja, pa kad 'se to zna, može slobodno da se kaže u čemu se sastoji spasenje svakoga čoveka koji se spase. Jer između Isusovog spasenja i spasenja svakog čovjeka ne može niti sme da bude bitne razlike, budući da postoji, s jedne strane, jedinstvo čovečanske prirode, koja je jednaka i kod Isusa i kod svakog čovjeka, i s druge strane, Isusovim spasenjem izvršeno je u načelu spasenje sveg roda ljudskog, koji je doveden u situaciju da se svojim ličnim učešćem i dejstvom Božje blagodati i stvarno domogne tog spasenja¹⁷, da bude tamo gde je Gospod Isus: s desne strane Boga Oca, ili, Hristovim recima rečeno: »... Da svi jedno budu, kao što ti, Oče, što si u meni i ja u tebi; da i oni u nama jedno budu, da i svet veruje, da si me ti poslao« (Kol 3, 1—4; Jov 17, 21).

Dakle, veoma oštra, opasna i dalekosežna polemika rešena je na Carigradskom saboru god. 1351. na osnovu citata učitelja Crkve, iako je polemika zauzimala najšire razmere i vođena je na pravom terenu: na osnovu Svetog pisma i Svetog predanja, u vezi sa učenjem o Crkvi i vasiljenskim saborima kao i na osnovu učenja učitelja Crkve. Da bi se objasnilo zašto je Carigradski sabor ispravnost Palamine doktrine proglasio za ispravno pravoslavno učenje samo na osnovu učenja učitelja Crkve, a ono što treba da bude odlučujuće u rešavanju verskih sporova potpuno ignorisao, potrebno je ukazati na neke stvari.

Najpre na to da je svetogorska hezihastička mistika bila veoma uvažavana u to vreme i htelo se da se ona sačuva od napada — koji su je u temelju ugrožavali — i samog Palame i njegovih pristaša, a i dela njihovih protivnika koji nisu napadali samu hezihastičku praksu, ali su osporavali tačnost Palamine doktrine o energijama. Kako je Palamina doktrina kao temelj hezihastičke prakse najbolje mogla da se zaštiti, a sa njom

¹⁷ Isto, str. 65.

i hezihastička praksa, na osnovu učenja učitelja Crkve o energijama, nije se htelo da se donosi argumentacija Svetog pisma i Svetog predanja, već se smatralo da se pozivanjem na učitelje Crkve Palamina doktrina može najbolje utemeljiti, pa se tako i postupilo. Ovaj postupak nije bio skandalozan u ono vreme kao što bi bio da je učinjen u vreme vaseljenskih sabora, jer ono što Palamino vreme karakteriše jeste humanizam, koji u Vizantiji nije bio ateistički obojen kao što je bio slučaj u Evropi, na Zapadu, ali je i tu ispoljio neke negativne strane prema hrišćanstvu. Jer u to je vreme prvorazredni autoritet pripisivan filozofiji, naročito njenim najistaknutijim predstavnicima, kao npr. Platonu i Aristotelu, dok je autoritet Biblije bio odgurnut u pozadinu.¹⁸ U takvo, dakle, vreme, kada autoritet Biblije nije bio prvorazredni, lako je moglo da se desi da se autoritet koji imaju najistaknutiji filozofi pripiše i crkvenim autoritetima najvišeg ranga, kakvi su npr. Kapadokijci, Atanasije Veliki i drugi. Tako se u radu sabora iz god. 1351. ispoljio i potvrdio duh vremena, o čemu isto tako govori profesor Karmiris u svojim opštim karakteristikama u odnosu na registar koji sadrži više crkvenih sastava i među njima sinodalna akta Carigradskog sinoda iz 1351. o hezihazmu.

Sve se ovo može razumeti, ali ne i opravdati da se jedno sporno učenje koje treba da se zasniva na Svetom pismu i Svetom predanju, da ima opšti crkveni karakter, tj. da nije učenje samo jerarhije nego i carskog sveštenstva i da je promulgirano od vaseljenskog sabora i prihvaćeno od cele Crkve da bi moglo da bude crkvena dogma, da se takvo jedno sporno učenje proglasi dogmom samo od jednog pomesnog sabora, i to na osnovu učenja samo malog broja crkvenih otaca. Da je carigradski sinod iz god. 1351. Palaminu doktrinu proglasio za dogmu, vidi se iz toga što je odlučio »da se doda u Sinodik Nedelje pravoslavlja i učenje Grigorija Palame kao i anatematizmi protiv protivnika palamizma«, u kome su odluke svetih vaseljenskih sabora i od njih izrečene aneme.

Ekumenizam

Da bi se moglo konstatovati od kakvog ekumenskog značenja može da bude hezihazam, neodvojiv od Palamizma, u današnje vreme, potrebno je da se vidi kakav mu se značaj sada pridaje u Pravoslavnoj crkvi. Može se, s jedne strane, tvrditi da ima znakova da mu se više ne priznaje mesto na visokom pijedestalu na koji se u toku vremena uspeo i da mu se sa gledišta suštinski pravoslavne ekleziologije osporava rang koji mu je pridodavan. Ovo se može jasno videti iz stava dogmatičara Karmirisa, koji sinodalna akta Carigradskog sabora iz 1351. o hezihazmu ubraja u spise kojima se ne priznaje prvorazredni dogmatski rang, jer ne izražavaju pravoslavnu doktrinu u celini niti su nepogrešivi već izražavaju i

¹⁸ N. JOANIDIS, *nav. d.*, str. 46.

duh vremena koji ne mora da bude, i često nije, pravoslavno kvalifikovan. Ovaj stav, čini se, nije usamljen. Ne upuštajući se u to, ukoliko je rasprostranjen u Pravoslavnoj crkvi, dovoljno je da ukažemo na jedno mesto iz Jugieove studije koje se odnosi baš na problem koji nas interesuje. Ono glasi: »U našim danima, uprkos Palaminog praznika i uprkos anatematizmima koji se nalaze u Triodu, palamitska je dogma u zajednici Grčke i Ruske crkve gotovo mrtva dogma. Ne samo da je zaboravljena nego joj se otvoreno protivureči u zvaničnoj teološkoj nastavi.«¹⁹

Sa svog stanovišta hezihizam ne bi smeo imati negativne ekumenske posledice već, naprotiv, njegovim spuštanjem sa najvišeg dogmatskog pijedestala na bitno niže mesto koje mu pripada došlo bi do međusobnog približavanja dveju sestrinskih crkava, Pravoslavne i Rimokatoličke, u onoj meri u kojoj je spuštanjem hezihazma na mesto koje mu pripada sužen jaz između tih Crkava, koji je svojevremeno hezihazmom još bio proširen i produbljen, shodno Alivizatosovim recima: »čim bi se razlike prve i druge grupe uklonile, tj. razlike koje su nastale usled nedovoljnog uzajamnog poznavanja... i razlike imaginarne i nisu ništa drugo nego predrasude, onda bi se sestrinske crkve već znatno približile.«²⁰

No ovim nije rečeno sve što treba da se kaže o hezihazmu u naše vreme. Jer, s druge strane, ne može se ne zapaziti da je hezihazam aktuelan u savremenoj teološkoj nauci i da je duh palamizma prisutan u obliku kvasca, čija je tendencija da se palamizmom uskisne sav pravoslavni svet, ukoliko se tvrdi da je pravoslavna teologija svetootačka teologija koja primat u verovanju i životu pridaje svetim očima i učiteljima Crkve, dok Sveto pismo i vasiljenske sabore potiskuje u drugi plan, tvrdeći da je protestantski stavljati Sveto pismo u prvi i jedini plan. Ovim se ne priznaje značaj Svetog pisma u Pravoslavnoj crkvi, koji naročito snažno dolazi do izražaja u svetom bogoslužju koje je kao sveta evharistija aktualizacija Crkve kao Isusovog tela. Žalosno je što se ovim, s Pravoslavljem nespojivim duhom indoktrinira teološki podmladak, čega ima i u našoj Crkvi.

Stoga je potrebno da se hezihazam obrađuje kao savremen problem sa svih aspekata, da bi se izvršila potrebna priprema za konačnu odluku koju bi mogao doneti veliki i sveti svepravoslavni sabor koji je u pripremi, a na čijem je dnevnom redu problem monaštva kao jedan od najvažnijih problema, za Sabor određenih Svepravoslavnom roHoskom konferencijom.

¹⁹ M. JUGIE, *Palamas*, tome XI, deuxième partie, Paris — VI, 1932, str. 1810.

²⁰ ALIVISATOS HAMILCAR, »La convocation d' un Concile oecuménique, comme le propose le Pape, est-elle possible?«, u *Vers l'Unité chrétienne*, N. 3—4 (111—112), 1959, 17; DIMITRIJE DIMITRIJEVIĆ, »Reagovanja pravoslavni na ekumenizam Drugog vatikanskog sabora« u *Pravoslavna misao*, Beograd 1966, 1, str. 218.

HESYCHASMUS ALS ÖKUMENISCHES PROBLEM IM LICHT DER ORTHODOXIE

Zusammenfassung

Bei der Behandlung dieses Themas in vier Teilen: Svetosavlje, Hesychasmus, Orthodoxie und Ökumenismus wird Folgendes festgestellt:

1. Der Heilige Sava, **der** Gründer **der** Autokephalie **der** Serbischen Kirche und ihr erster Erzbischof war weder ein Hesychast, der die serbische Kirche und ihr Mönchtum auf den hesychastischen Prinzipien gegründet, noch ein militanter Antikatholik, der sich des Hesychasmus bedient hätte, um die römisch-katholische Kirche in Serbien zu bekämpfen. Seine Kontakte mit Rom sind für das serbische Volk nützlich gewesen, da auf seine Bitte Serbien dank der vom Papst erhaltenen Krone zum Königreich erhoben wurde. Der Heilige Sava ist noch bekannt als Gründer des besonderen Typs des serbischen Mönchtums, dessen Ideal es war, durch den Dienst am serbischen Volk und Vaterland das Heil zu erreichen.

2. Hesychasmus ist kein orthodoxes Dogma. Der berühmte Dogmatiker Prof. Johannes Karmiris rechnet den Hesychasmus unter die Schriften vom zweitrangigen dogmatischen Wert ein; sie sind zeitbedingt, nicht unfehlbar und stellen den orthodoxen Glauben nicht in seiner Ganzheit dar. Der Verfasser hebt diese Zeitbedingtheit des Hesychasmus hervor, der unter der schädlichen Beeinflussung durch den Humanismus seiner Zeit steht, und bestreitet seine Heilslehre, die das Heil des Menschen in die Sphäre der Energien versetzt, wobei das Heil des mit dem Sohn Gottes sich hypostatisch vereinigenden Menschen völlig ignoriert wird. Das muß man sehen, um wissen zu können, worin das Heil des Menschen überhaupt besteht.

3. Indem der erstrangige dogmatische Wert des sogenannten hesychastischen Dogmas bestritten wird, bringt man die Römisch-katholische und Orthodoxe Kirche einander näher, insofern diese hesychastische Lehre eine Trennungslinie zwischen ihnen darstellt.